

1. TOEPASSING LEEFGEBIEDENKAARTEN NATURA 2000/PAS

Redactie: Peter van der Molen (BIJ12)

Gebaseerd op bijdragen van: Anne Schmidt (Alterra), Luc Bruinsma (IPO-PAS / TAUW) en Maarten Platteuw (RWS)

04/05/2016

In het kader van het Natuurpact worden voor de rapportages die te maken hebben met Natura 2000 (bv Voortgangsrapportage Natuurnetwerk; Rapportage Natura 2000 Beheerplannen en rapportages voor het PAS) Leefgebiedenkaarten voor Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR)-soorten opgesteld. Deze kaarten dienen meerdere doelen. Dit memo beschrijft de aanleiding en bestuurlijke inbedding van de Leefgebiedenkaarten, en doet een aanzet voor het definiëren van het toepassingsbereik ervan.

Waarom Leefgebiedenkaarten

Zowel op Europees als op nationaal niveau wordt waarde gehecht aan het inzicht in de resultaten van onze inspanningen om de biodiversiteit op peil te houden. Kernbegrip in de operationalisering van dat inzicht is de zogenaamde “staat van instandhouding”, dit is een uitdrukkingwijze van de trend in de mate waarin een soort een kans heeft om duurzaam te kunnen overleven^{1,2,3}. Die kans wordt beoordeeld aan de hand van verschillende criteria⁴:

- Of de populatie van een soort een levensvatbare component van de habitat is en blijft.
- Dat het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort niet wezenlijk wordt verkleind
- Dat er een voldoende groot habitat blijft bestaan waarin de populaties van de soort zich op de lange termijn in stand kunnen houden.

Voor de parameter “populatie” is het dus van belang om inzicht te hebben in de aantallen van de betreffende soorten en waar ze zich bevinden. Daarmee kunnen trendberekeningen worden uitgevoerd en kan de dynamiek in de populatie in ruimte en tijd in beeld worden gebracht.

Maar daarnaast is het belangrijk om het “habitat” te kunnen beoordelen. Een definitie is: “Een habitat (van het Latijn voor “het bewoont”) omvat *de plaatsen waar een bepaald organisme voorkomt, doordat de abiotische factoren en biotische factoren van die plaatsen voldoen aan de eisen en toleranties die het organisme stelt om te kunnen overleven, groeien en zich voortplanten.*”⁵

Om de staat van instandhouding te beoordelen komen dus omvang van de populatie, de locatie ervan en de aard van de locatie bij elkaar. Dat is de basis voor de wens van het opstellen van Leefgebiedenkaarten. In het tweede hoofdstuk wordt daarom uitgebreid stil gestaan bij de verankering van de Leefgebiedenkaarten in wet- en regelgeving.

Sovon⁶ heeft een methode ontwikkeld om deze verschillende habitatparameters in één model bijeen te brengen (zie ook Sierdsema et al, 2015; verder “Sovon-methode”). Deze methode is door de Provincies

¹ Zie bv. <http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1483-Staat-van-instandhouding-Habitatrichtlijn.html?i=2-10>

² Programmadirectie Natura 2000. 2014. Leeswijzer Natura 2000 profielen ten behoeve van de profielen behorende bij de aanwijzing van de Natura 2000-gebieden in de EEZ. Ministerie van Economische Zaken Den Haag

³ De leeswijzer bij de Profielendocumenten (Min EZ, 2014) verwoordt het als volgt: *Een gunstige staat van instandhouding van een habitattypen of Habitatrichtlijnsoort gaat nadrukkelijk verder dan het behoeden voor uitsterven. Er moet sprake zijn van een duurzaam behoud, met gezonde populaties in termen van kwaliteit en omvang nu en in de toekomst.*

Zie ook http://bd.eionet.europa.eu/activities/Reporting/Article_17/reference_portal en

http://ec.europa.eu/environment/nature/knowledge/rep_habitats/index_en.htm

⁴ http://www.vogelsendewet.nl/Begrippenlijst_A-Z/Gunstige_staat_van_instandhouding

⁵ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Habitat>

⁶ <https://www.sovon.nl/nl/content/technische-documentatie-kansenkaarten> en

HABITAT	LEEFGBIEDENKAART
De <u>plaatsen</u> waar een bepaald organisme voorkomt	3) Vaststellen bezet leefgebied ahv. verspreidingsgegevens.
doordat de (a)biotische factoren van die plaatsen voldoen	2) Kaartlagen in GIS-model om mogelijk bezet leefgebied vast te stellen.
aan de <u>eisen en toleranties</u> die het organisme stelt .	1) Habitat Suitability Index (HSI-tabel).

gekozen om op een uniforme en transparante en herhaalbare wijze de leefgebieden van de Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten voor geheel Nederland in beeld te brengen.

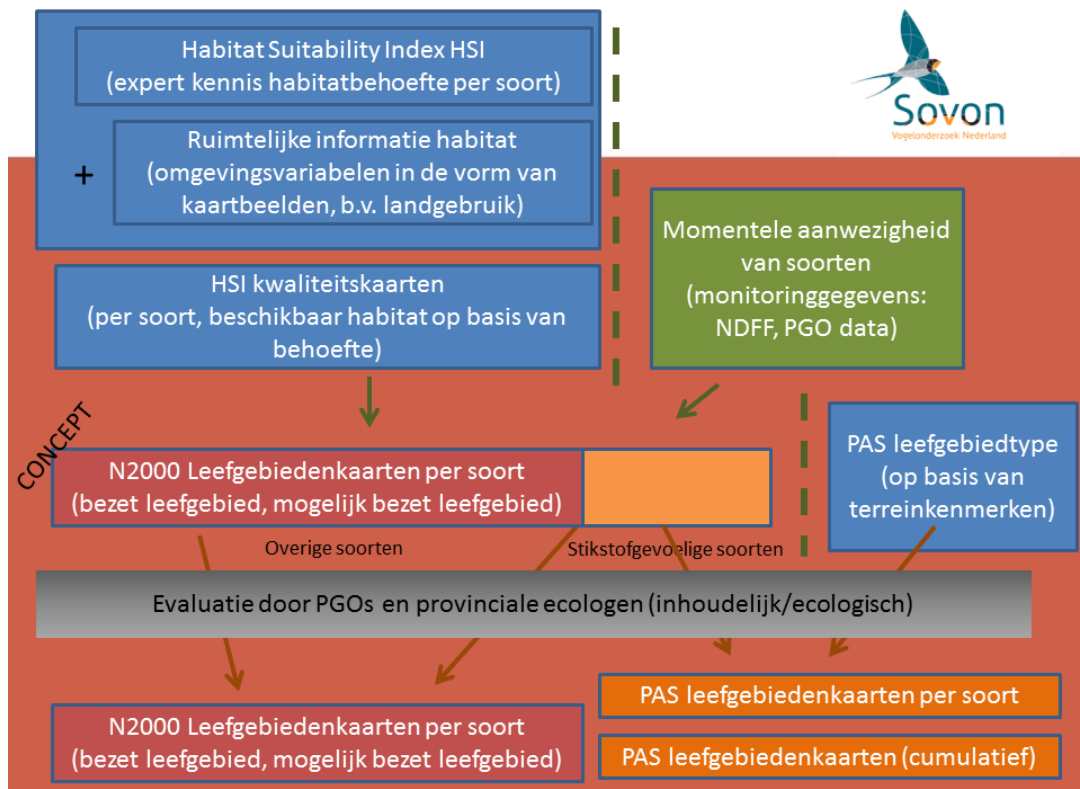
Figuur 1 Vertaling van de begrippen van de habitatparameters naar onderdelen van de Sovon-methodiek.

Gebruik Leefgebiedenkaarten

Algemeen

De Leefgebiedenkaarten die via de Sovon-methode tot stand zijn gekomen, zijn vooralsnog beperkt tot de Natura 2000-gebieden en wel binnen de begrenzingen zoals aangegeven in de Aanwijzingsbesluiten, zonder rekening te houden met externe werking. Ook de soorten zijn diegene die vermeld staan in het Aanwijzingsbesluit. Voor de exacte criteria wordt verwezen naar Sierdsema et al (2015).

De Sovon-methode is een puur inhoudelijke methode die op landelijke schaal kan worden toegepast voor Natura 2000-doeleinden, waaronder het PAS. De Sovon-methode houdt niet zonder meer rekening met alle relevante lokale omstandigheden. Resultaat van de Sovon-methode is een kaart met een maximale grootte van het leefgebied.

Figuur 2 Samenvatting van de totstandkoming van de Leefgebiedenkaarten volgens de Sovon-methode.

Naast de ligging en omvang van de leefgebieden van de Vogel- en Habitatrichtlijn-soorten (en ook voor de PAS-soorten), wordt ook de kwaliteit van hun leefgebieden bepaald. Daarmee kan ook in beeld komen welke waarde het gebied heeft voor een soort.

De eerste vraag tav de toepassing van de Sovon-kaarten is binnen welke wettelijke kaders deze leefgebiedenkaarten gemaakt en gebruikt (zouden) (kunnen) worden.

Vergunningverlening

De EU Vogel- en Habitatrichtlijnen verplichten de lidstaten om bepaalde soorten en hun leefgebieden actief te beschermen in het netwerk Natura 2000. Dit netwerk beoogt een samenhangend geheel van beschermde gebieden te zijn waarin per gebied concreet benoemde soorten en hun leefgebieden een zodanige bescherming dienen te genieten dat hun voortbestaan, ondanks eventuele negatieve invloeden van menselijke activiteiten (zowel van binnen de betreffende gebieden als van daarbuiten), geborgd blijft.

Ofschoon geen absolute verplichting vanuit de EU-richtlijnen, is de verankering in de Nederlandse wetgeving ervan (nu nog de *Natuurbeschermingswet*, maar binnenkort de nieuwe *Wet Natuurbescherming*) gebaseerd op het bieden van deze bescherming via een vergunningstelsel voor die activiteiten waarvan zgn. 'significante' schade (in Nederland gedefinieerd als schade die het bereiken/behouden van de instandhoudingsdoelstelling van een dergelijke soort in gevaar brengt) niet op voorhand uitgesloten kan worden.

Om te beoordelen of er überhaupt sprake is van (significante) effecten van een voorgenomen plan, project of activiteit is het nodig om een toetsingsprocedure te doorlopen waarin deskundigen (ecologisch adviesbureau of kennisinstituut) volgens een vaste en vooral transparante systematiek nagaan welke effecten de voorgenomen activiteit(en) kan/kunnen hebben op de voor een bepaald Natura 2000-gebied aangewezen (leefgebieden van) soorten plant of dier. Breed gedragen kaarten van de leefgebieden van de per gebied aangewezen soorten (mits regelmatig up-to-date gehouden) kunnen voor dergelijke toetsingen een zeer belangrijke tool zijn.

Ook is het raadzaam om deze kaarten dan voor het gehele land (dus over alle provincies heen) op een vergelijkbare wijze en volgens dezelfde systematiek op te stellen, om daarmee zowel het beschermingsniveau van de soorten met instandhoudingsdoelstellingen veilig te stellen als rechtsongelijkheid voor initiatiefnemers zo veel mogelijk te voorkómen.

Onmiddellijk uit het eerste doel vloeit voort wat het toepassingsbereik van de leefgebiedenkaarten (bij voorkeur) zou moeten zijn. Ze moeten in ieder geval goed genoeg zijn om, uitgaande van het hanteren van het voorzorgsbeginsel in geval van onzekerheden:

- Toetsers van initiatieven in staat te stellen te beoordelen of, en zo ja welke, effecten er te verwachten zijn van de voorgenomen activiteiten op omvang en/of kwaliteit van de in kaart gebrachte leefgebieden, inclusief een beoordeling of dergelijke effecten al dan niet (mede) kunnen leiden tot het in gevaar brengen van de instandhoudingsdoelstellingen.
- Vergunningverleners in staat te stellen om, op grond van de uitgevoerde toetsing, te beoordelen of bedoeld initiatief al dan niet vergund kan worden zonder onacceptabele risico's op het niet meer kunnen behouden van de instandhoudingsdoelstellingen.
- Vergunningsverleners in staat te stellen om, indien vergunning mogelijk wordt geacht, zinnvolle vergunningsvoorschriften te kunnen formuleren die moeten borgen dat eventuele effecten zodanig gemitigeerd worden dat er geen risico meer is voor significante gevolgen.

Inrichting en beheer

Daarnaast kan bovendien nog een andere vorm van gebruik van de leefgebiedenkaarten worden gemaakt. Ook de (natuur)beheerders van de Natura 2000-gebieden kunnen voor planning, ontwerp en uitvoering van hun op het realiseren / behouden van de instandhoudingsdoelstellingen voor (leefgebieden van) soorten in hun gebieden gerichte inrichtings- en beheermaatregelen, voortborduren op de meest actuele versies van de leefgebiedenkaarten van 'hun' Natura 2000-gebieden.

Vooraf in het geval er sprake is van een zgn. verbeter/hersteldoelstelling zal de leefgebiedenkaart aangeven waar het gebied (nog) tekort schiet en dus indicaties geven over waar en hoe er nog verbetering mogelijk is.

Ook levert het regelmatig (minimaal één maal per zes jaar, aansluitend op de cyclus van de beheerplannen voor de Natura 2000-gebieden) actualiseren / opnieuw maken van de leefgebiedenkaarten een belangrijke tool voor de monitoring van het succes (of het falen) van de natuurbescherming via het instrument van Natura 2000. Zo wordt immers een reeks van leefgebiedenkaarten in de tijd opgebouwd die duidelijk in beeld brengt of en hoe de leefgebieden van de te beschermen soorten in de te beschermen gebieden inderdaad in stand blijven.

Belangrijke kanttekening bij het hierboven geschetste 'ideale' toepassingsbereik van de nu vervaardigde leefgebiedenkaarten is dat deze eerste versies van die kaarten nog met verschillende onzekerheden kampen, waardoor ze (vanwege het hanteren van het voorzorgsbeginsel) nogal uitgebreide mogelijk bezette (= "potentiële" of "geschikte") leefgebieden weergeven. Lokaal, op het schaalniveau van de individuele Natura 2000-gebieden zelf, zijn er dan ook vaak nog zeer goede mogelijkheden om de kaarten beter te maken, vanwege een completere beschikbaarheid aan zowel gegevens over de ecologische vereisten van de betreffende soorten ter plaatse als meer gedetailleerde (vaak nog niet in centrale databases beschikbare) inventarisatiegegevens van de soorten zelf.

Een dergelijke slag is met de Voortouwnemers besproken voor de toepassing op korte termijn tbv opname in het PAS, en moet structureel over alle kaarten heen gemaakt worden. De som van al deze preciseringsslagen moet in de landelijke leefgebiedenkaarten per soort worden opgenomen. Deze gewenste updates (en verbeteringen) van de kaarten zijn wel voorzien maar nog niet gepland, en het streven is om deze in een vervolgtraject door te voeren.

De verantwoordelijkheden voor het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen voor (leefgebieden van) soorten in de Nederlandse Natura 2000-gebieden zijn in beginsel gedelegeerd naar provincies, Defensie en Rijkswaterstaat, waarbij dan vooral de provincies in hun rol als vergunningverlenend bevoegd gezag voor de Natuurbeschermingswet een cruciale rol spelen. In principe betekent dit dat provincies behoorlijk vrij gelaten worden om die vergunningverlening naar eigen inzicht vorm te geven en dus de tool van de leefgebiedenkaarten (overigens evenals de parallel ook vervaardigde habitattypenkaarten) naar eigen inzicht al dan niet kunnen gebruiken bij hun vergunningverlening.

Het verdient een dringende aanbeveling om het vervolgproces van de vervolmaking van de leefgebiedenkaarten en het successievelijk opzetten van een monitoringsprogramma dat ze eens in de zes jaar actualiseert, samen met het vergelijkbare proces van de (regelmatige vernieuwing van de) habitattypenkaarten, zodanig te organiseren dat:

- De inhoud van die kaarten breed gedragen is en blijft door alle relevante bevoegde gezagen;
- Het gebruik ervan zo veel mogelijk landsbreed op dezelfde manier wordt vormgegeven, vooral om rechtsongelijkheid te vermijden en om (provincie) grens overstijgende bescherming zo veel mogelijk gelijk te trekken.

Leefgebieden in Natura 2000-beheerplannen

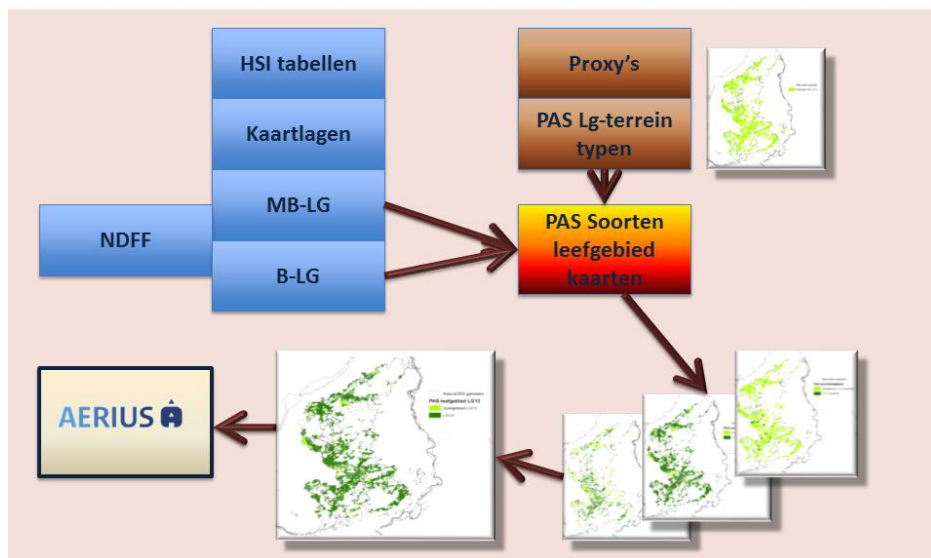
In de Natura 2000-beheerplannen moet worden aangetoond dat de instandhoudingsdoelen per Natura 2000-gebied uitgewerkt worden in omvang, locatie, tijd en kwaliteit. Dit betreft dus de habitattypen (vegetaties) maar ook de omvang en kwaliteit van het leefgebied van beschermde soorten. Toepassing van de Sovon-methode geeft dus voor alle Natura 2000-gebieden inzicht in de ligging en omvang van bezet ("actueel") en mogelijk-bezet ("potentieel" / "geschikt") leefgebied van elke soort.

Leefgebieden in het PAS

Soorten met een stikstofgevoelig leefgebied is in feite een bijzondere groep van de soorten, die ook al in het kader van de Natura 2000-beheerplannen moeten worden meegenomen. Deze soorten zullen deels gebruikmaken van de aangewezen stikstofgevoelige habitattypen in PAS-gebieden, maar deels ook van vegetaties buiten deze habitattypen. Om ook deze vegetaties te kunnen onderscheiden en van een KDW te kunnen voorzien, zijn daarvoor speciale aanvullende zogenaamde "PAS-Leefgebiedtypen" onderscheiden (Lg 01-14). Deze stikstofgevoelige leefgebieden (dus habitattypen en PAS-leefgebiedtypen) kunnen zowel worden aangetroffen in HR als VR Natura 2000-gebieden.

PAS-kaarten

Figuur 3 Totstandkoming van de PAS-leefgebiedenkaarten

Toepassing van de Sovon-methode geeft dus voor alle PAS-gebieden inzicht in de ligging en omvang van bezet (“actueel”) en mogelijk-bezet (“potentieel” / “geschikt”) leefgebied van elke soort met een specifiek stikstof gevoelig leefgebied. Dit zijn dus habitats die door hogere stikstofdeposities negatief beïnvloed worden doordat bv. concurrentieverhoudingen tussen plantensoorten veranderen, waardoor diersoorten niet meer in staat zijn om te fourageren, of ter broeden of te rusten. Dit kan komen door veranderde soortensamenstelling of door bv. verruiging of vergrassing⁷.

Zoals gezegd heeft de Sovon-methode een aantal randvoorwaarden waar het gaat om het kunnen meenemen van relevante lokale omstandigheden. De kaart geeft de maximale grootte aan van het leefgebied. Consequentie daarvan kan zijn dat stikstofgevoelig leefgebied gelegen binnen Natura 2000-gebieden naar voren komt, wat grote consequenties kan hebben voor het PAS. De Sovon-methode leidt tot een maximale afbakening van leefgebieden (breder dan alleen van toepassing nodig is in het PAS). Voor het PAS is een zorgvuldige inpassing van de Sovon-resultaten nodig. Daarvoor is nodig:

1. Een verfijningsslag specifiek voor het PAS aanvullend op de Sovon-methode op basis van lokale kennis en eenduidige criteria, zodat deze verfijningsslag ook op landelijke schaal uniform kan worden toegepast.
2. Een gebied specifieke nadere afweging van de wijze waarop de met de Sovon-methode en aanvullende verfijningsslag afgeleide leefgebied kaarten doorwerken in het PAS en in het rekeninstrument AERIUS worden opgenomen..

Ad.1

De Sovon-methode houdt niet zonder meer rekening met alle relevante lokale omstandigheden. Dit betekent dat op lokaal niveau nog een verfijningsslag mogelijk is. Op lokaal niveau kunnen bijvoorbeeld verstoringsbronnen, zoals infrastructuur of recreatief gebruik, een grote impact hebben op de geschiktheid van een leefgebied voor diersoorten. Op landelijk niveau is dit niet in de systematiek ingebed omdat dit lokaal maatwerk vraagt. Dit is dus bij uitstek een lokale verfijning die bovenop de landelijke systematiek dient te worden toegepast. Daarbij kan het zijn dat op basis van het lokale maatwerk gekomen wordt tot landelijk toepasbare criteria, b.v. het hanteren van een vaste verstoringsafstand voor infrastructuur.

Ad.2

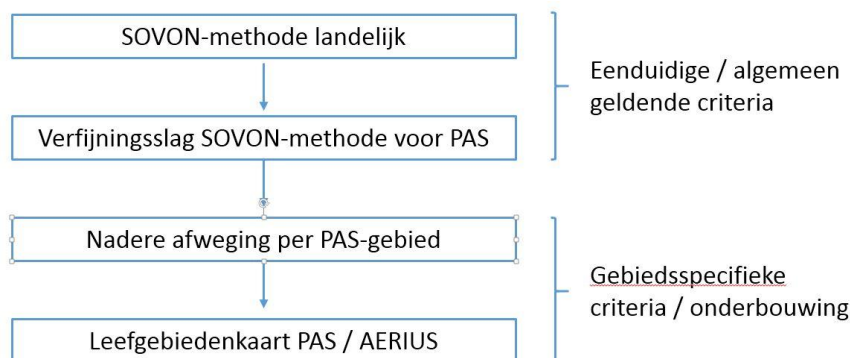
⁷ Zie <http://pas.natura2000.nl/pages/herstelstrategieen-navigatie-2.aspx>

In het geval van habitattypen is er op landelijke schaal voor gekozen om in alle situaties waarin sprake is van een overbelaste situatie (depositie groter dan kritische depositiewaarde) deze onder te brengen in het PAS en daarmee in AERIUS. Het is geen vanzelfsprekendheid dat deze methode ook voor alle leefgebieden wordt gevolgd.

Instandhoudingsdoelen voor soorten zijn in de aanwijzingsbesluiten voor de Natura 2000-gebieden anders geformuleerd dan voor habitattypen. Zo gaat het bij vogels vaak om (het behoud of uitbreiding) van de draagkracht voor een populatie van een bepaalde omvang. Draagkracht kan dan worden uitgedrukt in een bepaalde oppervlakte met een bepaalde kwaliteit. In sommige gevallen kan aantoonbaar sprake zijn van een duidelijke 'overdaad' aan draagkracht, omdat structureel sprake is van een grotere populatie dan het beoogde doel. In zo'n geval kan geconcludeerd worden dat stikstofdepositie geen dominante factor is in het bereiken van het instandhoudingsdoel voor die soort en kan de keuze gemaakt worden om het stikstofgevoelige leefgebied niet of slechts ten dele op te nemen in het PAS.

In tegenstelling tot habitattypen, die per definitie plaatsgebonden zijn, zijn diersoorten veelal flexibeler qua locatie, omdat ze zich (tot op zekere hoogte) kunnen aanpassen aan wijzigende omstandigheden. Daarmee zijn er inhoudelijke afwegingen te maken voor het niet opnemen van (delen van) leefgebieden in het rekeninstrument AERIUS, omdat op voorhand significant negatieve effecten door stikstofdepositie uitgesloten kunnen worden. Dit zijn bij uitstek inhoudelijke afwegingen die op lokaal niveau door de voortouwnemers gemaakt moeten worden (en vervolgens in de gebiedsanalyse en/of het beheerplan worden vastgelegd en gemotiveerd). Deze motivatie is gebaseerd op de landelijk uniform gehanteerde Sovon-methode en de aanvullende verfijningsslag, aangevuld met een gebied specifieke nadere afweging.

Samengevat omvat de methodiek om te komen tot leefgebiedkaarten in het PAS en AERIUS drie elementen, zoals weergegeven in onderstaande figuur.

Figuur 4 Sovon method en de PAS.

2. HET BEGRIJP LEEFGEBIED

Alterra Versie: 19 februari 2016

Toelichting op notitie

Door BIJ12 is aan Alterra gevraagd een toelichting te geven op het begrip leefgebied binnen het wettelijke kader van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn en de implementatie van desbetreffende richtlijnen in de Nederlandse natuurwetgeving en alle daaraan verwante activiteiten. In deze notitie wordt ingegaan op achtereenvolgens:

1. het wettelijke kader (waarom?),
2. de definitie van het begrip leefgebied (wat?),
3. de praktische invulling van het begrip leefgebied (hoe?)

Bij het laatste zijn er verschillende benaderingswijzen mogelijk, die in deze notitie naast elkaar worden gezet. Er wordt hier geen advies gegeven over welke praktische invulling de voorkeur heeft. Het is aan de provincies en het rijk om hier keuzes in te maken. Harmonisatie van monitorings- en beoordelingsmethoden landelijk, per provincie en per Natura 2000-gebied is wel wenselijk vanwege de eenduidigheid, consistentie en kosteneffectiviteit. De Europese Commissie (2012) vraagt ook om consistentie in de formulering en daarmee ook in de evaluatie van de instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau.

Wettelijke kader (waarom?)

De Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn

De Europese Vogelrichtlijn (Richtlijn 79/409/EEG) en Habitatrichtlijn (Richtlijn 92/43/EEG) verplichten de EU-lidstaten maatregelen te nemen om soorten en habitattypen in een **gunstige staat van instandhouding** te behouden of te herstellen. De formulering van de instandhoudingsdoelen van de Vogelrichtlijnen Habitatrichtlijn is niet exact hetzelfde (zie bijlage 1), maar beide gaan wel over de instandhouding van soorten. In het geval van de Vogelrichtlijn betreft het alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten (bijlage 1 en andere niet op bijlage 1 voorkomende trekvogels) en in het geval van de Habitatrichtlijn een selectie van wilde flora en faunasoorten behorende tot andere taxonomische groepen (Annex II, IV en V).

Beoordeling staat van instandhouding van een soort: evaluatie van de omvang en kwaliteit van het leefgebied van een soort

Het begrip staat van instandhouding wordt in artikel 1 van de Habitatrichtlijn gedefinieerd (zie bijlage 2). De staat van instandhouding van een soort wordt in de artikel 17 rapportage van de Habitatrichtlijn (Europese Commissie, 2011b; Europese Commissie 2011e) beoordeeld op basis van (zie bijlage 3):

1. de omvang van het verspreidingsgebied (range),
2. de populatiegrootte (population),
3. **de omvang en de kwaliteit van het leefgebied van de soort (habitat for species)** en
4. het toekomstperspectief (future prospects) gezien de drukfactoren en bedreigingen.

De Vogelrichtlijn artikel 12 rapportage (Europese Commissie, 2011a; Europese Commissie, 2011d) vraagt niet om een beoordeling van de staat van instandhouding van vogelsoorten, wel om de status en trend van het verspreidingsgebied van broedvogels en populatiegrootte van broed- en trekvogels. In het Natura 2000 doelendocument (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2006) is echter wel een beoordeling van de staat van instandhouding van vogelsoorten opgenomen (dit inclusief de beoordeling van de omvang en kwaliteit van het leefgebied) als uitgangspunt voor de formulering van de instandhoudingsdoelen op landelijk en op gebiedsniveau.

Voor de beoordeling van de omvang van het verspreidingsgebied (het aantal 10*10 km hokken) en de populatiegrootte (het aantal individuen) wordt met referentiewaarden gewerkt (zie bijlage 3). Deze worden per EU-lidstaat vastgesteld. In Nederland zijn hier voorstellen voor gedaan, maar hierover is nog niet gerapporteerd naar de Europese Commissie (Bijlsma et al., 2014c; Ottburg en Van Swaaij, 2014b). Voor de beoordeling van de omvang en kwaliteit van het leefgebied wordt vooralsnog niet met referentiewaarden gewerkt (zie bijlage 2).

De staat van instandhouding van een soort dient beoordeeld te worden binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort op nationaal niveau, en per biogeografische regio op Europees niveau (dus niet op gebiedsniveau). In het geval van de artikel 17-rapportage van de Habitatrictlijn voert elke EU-lidstaat een beoordeling uit per soort, per biogeografische regio binnen de landsgrenzen. In Nederland zijn er 2 biogeografische regio's, te weten Atlantisch en Marien Atlantisch. De Europese Commissie voegt de beoordelingen samen per biogeografische regio.

Beoordeling van de relatieve bijdrage Natura 2000-gebied aan de instandhouding van een soort: evaluatie van de mate van instandhouding van elementen van het leefgebied van een soort

Een van de maatregelen voor de realisatie van een gunstige staat van instandhouding van soorten is de realisatie van het Natura 2000-netwerk, een netwerk van beschermde natuurgebieden in Europa. Elke EU-lidstaat dient daarom een aantal gebieden te selecteren, begrenzen en aan te wijzen. In Nederland zijn er inmiddels 162 Natura 2000-gebieden geselecteerd en begrensd (excl. mariene gebieden), waarvan er 151 ook definitief zijn aangewezen.

Mede als onderbouwing van de selectie en aanwijzing van de Natura 2000-gebieden wordt door de EC aan de EU-lidstaten gevraagd de relatieve bijdrage van desbetreffende Natura 2000-gebieden te beoordelen in de *Standard Data Forms Natura 2000*⁸.

De relatieve bijdrage van een Natura 2000-gebied aan de instandhouding van een soort wordt beoordeeld op basis van (zie bijlage 4):

1. de relatieve populatiegrootte (van het gebied versus landelijk),
2. de mate van isolatie en
3. de behoudsstatus.

De behoudsstatus is weer gebaseerd op:

- **de mate van instandhouding van de elementen van het leefgebied** die van belang zijn voor de betrokken soort en de
- de herstelbaarheid in het geval de mate van instandhouding van de elementen van het leefgebied in matige conditie zijn of gedeeltelijk zijn aangetast.

In Nederland zijn er maatlatten ontwikkeld voor de beoordeling van de mate van instandhouding van elementen van het leefgebied van soorten (Kleunen et al. 2014; Ottburg en Janssen, 2014), dit om de beoordeling transparant en traceerbaar te maken.

De beoordeling van de relatieve bijdrage van een Natura 2000-gebied vormt tevens het uitgangspunt voor de formulering van instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau (Europese Commissie 2012). In Nederland is deze beoordeling opgenomen in de Nota van toelichting bij de aanwijzingsbesluiten (bijlage B).

Beheerplannen Natura 2000-gebieden: evaluatie instandhoudingsdoelen t.a.v. omvang en kwaliteit leefgebieden voor soorten

Op grond van de Nederlandse Natuurbeschermingswet dienen binnen zes jaar na aanwijzing beheerplannen te worden opgesteld voor de Natura 2000-gebieden. In de beheerplannen dienen de instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau nader uitgewerkt te worden in omvang, ruimte en tijd en kwaliteit (Regiebureau Natura 2000,

⁸ Voor de Habitatrictlijn staat dat gelijk aan de selectiecriteria, zie bijlage III van de Habitatrictlijn, maar voor Vogelrichtlijngebieden zijn door NL andere selectiecriteria toegepast wat het behoorlijk ingewikkeld maakt

2009). Dit betreft onder meer de instandhoudingdoelen ten aanzien van de omvang en kwaliteit van het leefgebied van beschermde soorten.

Een nulmeting wordt gevraagd (Regiebureau Natura 2000, 2009), zodat na een beheerplanperiode van zes jaar geëvalueerd kan worden of de omvang en kwaliteit van het leefgebied behouden is gebleven ofwel hersteld is (in omvang is uitgebreid en/of kwaliteit verbeterd). Met deze informatie kunnen de instandhoudingsdoelen op gebiedsniveau worden geëvalueerd.

Programmatische Aanpak Stikstof (PAS): evaluatie effecten van herstelmaatregelen op stikstofgevoelige leefgebieden voor soorten

Om de problematiek van stikstof (een van de meest belangrijke drukfactoren en bedreigingen in Nederland) tegen te gaan en om tegelijkertijd economische ontwikkeling mogelijk te maken is in Nederland het *Programma Aanpak Stikstof (PAS)* bedacht. Economische ontwikkelruimte wordt vrijgegeven terwijl bron- en effectgerichte maatregelen worden genomen om de natuurwaarden in de Natura 2000-gebieden te behouden en waar mogelijk en wenselijk te herstellen. Natura 2000-gebieden zijn geselecteerd waar deze problematiek van toepassing is (de zogenaamde PAS-gebieden) en herstelmaatregelen zijn/worden geselecteerd voor deze gebieden om de kwaliteit van stikstofgevoelige habitattypen **en leefgebieden voor soorten** te verbeteren.

Afgesproken is dat tijdens de looptijd van de PAS tussentijds (jaarlijks, 3 jaarlijks en 6 jaarlijks) geëvalueerd wordt of de geplande maatregelen die genomen zijn ook uitgevoerd zijn en of de verwachte effecten ook zichtbaar zijn. Dat betekent dat er ook in dit geval een nulmeting van de omvang en vooral ook de kwaliteit van het leefgebied nodig is om te constateren of deze inderdaad met behulp van de herstel maatregelen verbetert.

Beoordeling relatief belang provincies voor de instandhouding soorten (Wet Natuurbescherming)

De Europese richtlijnen zijn voornamelijk geïmplementeerd in de Flora- en faunawet en de Natuurbeschermingswet, die straks samen met de Boswet vervangen worden door de Natuurbeschermingswet. Op grond van artikel 1.12 (zie bijlage 4) dienen de provincies maatregelen te nemen voor:

- a) de bescherming, de instandhouding of het herstel van biotopen en leefgebieden in voldoende gevarieerdheid voor alle in Nederland natuurlijk in het wild levende vogelsoorten en in het bijzonder de vogelsoorten, genoemd in bijlage I bij de Vogelrichtlijn, en de niet in die bijlage genoemde geregeld in Nederland voorkomende trekvogelsoorten;
- b) het behoud of het herstel van een gunstige staat van instandhouding van de van nature in Nederland in het wild voorkomende soorten dieren en planten, genoemd in de bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn, en van de in Nederland voorkomende typen natuurlijke habitats, genoemd in bijlage I bij de Habitatrichtlijn en habitats van soorten, genoemd in de bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn, en
- c) het behoud of het herstel van een gunstige staat van instandhouding van de met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende van nature in Nederland in het wild voorkomende dier- en plantensoorten, bedoeld in artikel 1.5, vierde lid.

N.B. het gaat hier ook om de Rode-lijst soorten (genoemd onder c). Rode lijst status is niet vergelijkbaar met de staat van instandhouding, dus dit vergt nog een nadere interpretatie.

Op grond van artikel 1.7 van de Wet Natuurbescherming dienen de provincies een provinciale natuurvisie op te stellen. Een beoordeling van de betekenis ofwel de relatieve bijdrage van desbetreffende provincie aan de instandhouding van soorten beschermd de onder de Wet Natuurbescherming is hiervoor nodig/wenselijk. Hier ligt een parallel met de beoordeling van de relatieve bijdrage van de Natura 2000-gebieden aan de instandhouding van soorten in de *Standard Data Forms (SDF's)*.

Er kan naar het relatieve aandeel van het oppervlakte van het verspreidingsgebied en/of de populatiegrootte van een soort (de provincie in vergelijking met Nederland) gekeken worden, maar gezien de definitie van het begrip staat van instandhouding (bijlage 1) en de wijze waarop dit voor een soort beoordeeld wordt (bijlage)

zal ook naar de omvang en kwaliteit van het leefgebied gekeken moeten worden. behoud- en herstelmaatregelen zijn bovendien gericht op behoud en/of herstel van het leefgebied van een soort.

Definitie(s) van het begrip leefgebied (wat?)

Leefgebied wordt conform artikel 1f van de Habitatrictlijn gedefinieerd als: **een door specifieke abiotische en biotische factoren bepaald milieu waarin de soort tijdens één van de fasen van zijn biologische cyclus leeft**. Om aan te geven dat het hierbij gaat om gebied waar de soort daadwerkelijk voorkomt, wordt ook wel gesproken van **actueel leefgebied** ten opzichte van **geschikt leefgebied**.

Geschikt leefgebied wordt omschreven als *'the area thought to be suitable for the species – including both the area currently occupied, and that from which it may at present be absent'* (Europese Commissie, 2011e). Pouwels et al. (2013) definieert geschikt leefgebied als: actueel leefgebied uitgebreid met gebied dat als milieu wordt bepaald door specifieke abiotische en biotische factoren en dat door natuurlijke uitbreiding kan worden bezet in een periode van 12 jaar. Het gaat hierbij dus om gebied dat naar huidige kennis geschikt is maar nog niet bezet. Het gaat nadrukkelijk niet om gebied dat nog geschikt moet worden gemaakt.

Tabel 1 De (wettelijke) context en de verschillende toepassingen van informatie over het leefgebied van een soort, specificatie van de informatie over het leefgebied en de praktische invulling ofwel de wijze waarop men desbetreffende informatie voorsnog heeft verzameld.

Context	Toepassing informatie over leefgebied soort	Specificatie informatie over leefgebied van een soort	Praktische invulling
Habitatrictlijn rapportage artikel 17	Beoordeling staat van instandhouding van soorten van Annex II, IV en V van de Habitatrictlijn (en idealiter ook voor vogelsoorten)	Landelijke oppervlakte en kwaliteit leefgebied (status en trend)	Op basis van verspreidingsgegevens 1*1 km (oppervlakte) in combinatie met expertkennis (kwaliteit), waar mogelijk onderbouwd met literatuur
Standard Data Form Natura 2000	Beoordeling van het relatieve belang Natura 2000-gebied voor de instandhouding van een soort	Mate van instandhouding van de elementen van het leefgebied van een soort	Op basis van maatlatten (scores) en een combinatie van gegevens en expertkennis
Beheerplannen Natura 2000-gebieden	Evaluatie behoud- en of herstelopgaven omvang en kwaliteit leefgebied + effecten van beheermaatregelen (oa. PAS maatregelen)	Oppervlakte (ligging en begrenzing) en kwaliteit leefgebied in Natura 2000-gebied	Verschilt per beheerplan / Voortouwnemer / opsteller beheerplan
Programma Aanpak Stikstof (PAS)	Evaluatie effecten herstelmaatregelen op stikstofgevoelige leefgebieden van soorten	Oppervlakte (ligging en begrenzing) en kwaliteit leefgebied in Natura 2000-gebied	Op basis van verspreidingsgegevens en habitatgeschiktheid (HSI modellen; Sierdsema, 2015)
Natuurbeschermingswet: provinciale natuurvisie	Beoordeling relatief belang provincie voor de instandhouding van soorten beschermd onder de Natuurbeschermingswet	Nog in ontwikkeling	Nog in ontwikkeling, methodiek verschilt waarschijnlijk per provincie

Praktische invulling van het begrip leefgebied (hoe?)

De informatie over het leefgebied van een soort kent verschillende toepassingen (zie Tabel 1). De voorschriften van de Europese Commissie (en van het rijk in profielendocumenten) hoe de omvang en de kwaliteit van het leefgebied te beoordelen bieden weinig houvast en vergen een nadere interpretatie. De wijze waarop informatie over het leefgebied van een soort wordt verzameld en hoe het leefgebied van een soort (op basis van deze informatie) wordt beoordeeld verschilt daarom tussen deze toepassingen (zie Tabel 1).

Bij de Habitatrichtlijn artikel 17 rapportage is teruggegrepen op gegevens over de verspreiding van soorten (omvang bezet leefgebied) en expertkennis (voor de beoordeling van de kwaliteit en de trend), waar mogelijk onderbouwd met literatuur.

Voor de Standaard Data Forms (SDFs) zijn maatlatten opgesteld die op basis van beschikbare gegevens en expertkennis zijn toegepast om tot een oordeel per element van het leefgebied en vervolgens een eindoordeel over de mate van instandhouding van de elementen het leefgebied van een soort te komen. Bijlsma et al. (2014a) heeft deze maatlatten gecategoriseerd en gestructureerd naar leefgebiedsfuncties, terreinelementen en ruimtelijk en temporeel schaalniveau en vervolgens ook verwerkt in een relationele database als bouwsteen voor volgende rapportages.

Voor de PAS is ervaring opgedaan (binnen provincie Gelderland) met Habitat Suitability Indices (HSI modellen). Desbetreffende modellen zijn gebaseerd op terreinkenmerken. Op basis van geografische data zijn leefgebiedskaarten geproduceerd en is vervolgens op basis van verspreidingsgegevens onderscheid gemaakt tussen bezet en mogelijk bezet leefgebied.

3. BIJLAGE: LITERATUUR

- *Bijlsma, R.J., A. van Kleunen & R. Pouwels (2014a). Een concept en bouwstenen voor de beoordeling van leefgebieden van VHR-soorten. WOt-technical document xx, WOT unit Natuur en Milieu, Wageningen.*
- *Bijlsma, R.J. & J.A.M. Janssen (2014b). Structuur & Functie van habitattypen. Onderdeel van de documentatie van HR artikel 17 rapportage 2013. WOt-technical report 33, WOT unit Natuur en Milieu, Wageningen.*
- *Bijlsma, R.J., J.A.M. Janssen, E.J. Weeda en J.H.J. Schaminée (2014c). Gunstige referentiewaarden voor oppervlakte en verspreidingsgebied van Natura 2000-habitattypen in Nederland. WOt rapport 125. WOT Natuur & Milieu - Wageningen UR, Wageningen.*
- *Europese Commissie (2012) Commission note on setting conservation objectives for Natura 2000 sites, European Commission, Final version 23/11/2012.*
- *Europese Commissie (2011a) Assessment and reporting under Article 12 of the Bird Directive. Reporting Formats for the period 2008-2012, July 2011.*
- *Europese Commissie (2011b) Assessment and reporting under Article 17 of the Habitats Directive. Reporting Formats for the period 2007-2012, May 2011.*
- *Europese Commissie (2011c) UITVOERINGSBESLUIT VAN DE COMMISSIE van 11 juli 2011 betreffende een gebiedsinformatieformulier voor Natura 2000-gebieden C(2011) 4892 (2011/484/EU).*
- *Europese Commissie (2011d) Assessment and reporting under Article 12 of the Birds Directive. Explanatory Notes & Guidelines for the period 2008-2012. Final Version December 2011. Compiled by the N2K Group under contract to the European Commission.*
- *Europese Commissie (2011e). Assessment and reporting under Article 17 of the Habitats Directive Explanatory Notes & Guidelines for the period 2007-2012. Final version. July 2011. Compiled by Douglas Evans and Marita Arvela of the European Topic Centre on Biological Diversity.*
- *Kleunen, A. van , M. van Roomen, L. van den Bremer, A. Lemaire, J.W. Vergeer & E. van Winden, (2014). Ecologische gegevens van vogels voor de Standard Gegevensformulieren Vogelrichtlijngebieden. Sovon Vogelonderzoek Nederland. WOt-technical report 2. WOT unit Natuur en Milieu, Wageningen.*
- *Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2006) Natura 2000-doelendocument. Duidelijkheid bieden, richting geven en ruimte laten. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.*
- *Ottburg, F.G.W.A. & J.A.M. Janssen (2014). Habitatrichtlijnsoorten in Natura2000-gebieden. Beoordeling van populatie, leefgebied en isolatie in de Standard Data Forms (SDF), WOt-technical report 9. WOT unit Natuur en Milieu, Wageningen.*
- *Ottburg, F.G.W.A. en C.A.M. van Swaay (2014). Habitatrichtlijnsoorten in Nederland; Gunstige referentiewaarden voor populatiegrootte en range voor soorten van bijlage II, IV en V van de Europese Habitatrichtlijn. WOt rapport 124. WOT Natuur & Milieu - Wageningen UR, Wageningen.*
- *Pouwels, R., R.J.F. Bugter, A.J. Griffioen & R.M.A. Wegman (2013). Beoordeling leefgebied habitatrichtlijnsoorten voor artikel 17 van de rapportage. WOt-werkdocument 343. WOT Natuur & Milieu Wageningen UR, Wageningen.*
- *Regiebureau Natura 2000 (2009) Checklist beheerplannen Natura 2000-gebieden. Versie 24 april 2009. Regiebureau Natura 2000, Utrecht.*
- *Sierdsema, H., R. Wolf, A. van Kleunen, Loes van den Bremer, Laurens Sparrius, John Smit, Adriaan GmeligMeyling, Tim Termaat, Jan Kranenborg, Hans Hollander & Ronald Zollinger 2015. Leefgebiedkaarten van de Gelderse Natura2000-gebieden. Sovon-rapport 2015/67. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.*

4. BIJLAGE 1: INSTANDHOUDINGDOELEN VAN DE VOGELRICHTLIJN EN HABITATRICHTLIJN

Instandhoudingsdoelen van de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn

Artikel 1 en 2 van de Vogelrichtlijn

Artikel 1

1. Deze richtlijn heeft betrekking **op de instandhouding van alle natuurlijk in het wild levende vogelsoorten op het Europese grondgebied** van de Lidstaten waarop het Verdrag van toepassing is. Zij betreft de bescherming, het beheer en de regulering van deze soorten en stelt regels voor de exploitatie daarvan.
2. Deze richtlijn is van toepassing op vogels, hun eieren, hun nesten en hun leefgebieden .
3. Deze richtlijn is niet van toepassing op Groenland.

Artikel 2

De Lidstaten nemen alle nodige maatregelen om de populatie van de in artikel 1 bedoelde soorten op een niveau te houden of te brengen dat met name beantwoordt aan de ecologische, wetenschappelijke en culturele eisen, waarbij zij tevens rekening houden met economische en recreatieve eisen.

Artikel 2 van de Habitatrichtlijn

1. Deze richtlijn heeft tot doel bij te dragen tot het waarborgen van de biologische diversiteit door **het instandhouden van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna op het Europese grondgebied** van de Lidstaten waarop het Verdrag van toepassing is.
2. De op grond van deze richtlijn genomen maatregelen beogen de natuurlijke habitats en de wilde dier- en plantensoorten van communautair belang in een gunstige staat van instandhouding te behouden of te herstellen.
3. In de op grond van deze richtlijn genomen maatregelen wordt rekening gehouden met de vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied, en met de regionale en lokale bijzonderheden.

5. BIJLAGE 2: HET BEGRIJ STAAT VAN INSTANDHOUDING

Artikel 1 van de Habitatrichtlijn

- **instandhouding**: een geheel van maatregelen die nodig zijn voor het behoud of herstel van natuurlijke habitats en populaties van wilde dier- en plantensoorten in een gunstige staat van instandhouding als bedoeld in de letters e) en i);
- **e) staat van instandhouding van een natuurlijke habitat**: de som van de invloeden die op de betrokken natuurlijke habitat en de daar voorkomende typische soorten inwerken en op lange termijn een verandering kunnen bewerkstelligen in de natuurlijke verspreiding, de structuur en de functies van die habitat of die van invloed kunnen zijn op het voortbestaan op lange termijn van de betrokken typische soorten op het in artikel 2 bedoelde grondgebied.
 - De "staat van instandhouding" van een natuurlijke habitat wordt als "gunstig" beschouwd wanneer:
 - het natuurlijke verspreidingsgebied van de habitat en de oppervlakte van die habitat binnen dat gebied stabiel zijn of toenemen, en
 - de voor behoud op lange termijn nodige specifieke structuur en functies bestaan en in de afzienbare toekomst vermoedelijk zullen blijven bestaan, en
 - de staat van instandhouding van de voor die habitat typische soorten gunstig is als bedoeld in letter i);
- **i) staat van instandhouding van een soort**: het effect van de som van de invloeden die op de betrokken soort inwerken en op lange termijn een verandering kunnen bewerkstelligen in de verspreiding en de grootte van de populaties van die soort op het in artikel 2 bedoelde grondgebied. De "staat van instandhouding" wordt als "gunstig" beschouwd wanneer:
 - uit populatiedynamische gegevens blijkt dat de betrokken soort nog steeds een levensvatbare

6. BIJLAGE 3: BEOORDELINGSMATRIX STAAT VAN INSTANDHOUDING SOORTEN VAN DE HABITATRICHTLIJN ARTIKEL 17 RAPPORTAGE

Parameter Conservation Status				
	Favourable	Unfavourable Inadequate	Unfavourable - Bad	Unknown
Range	Stable (loss and expansion in balance) or increasing <u>AND</u> not smaller than the 'favourable reference range'	Any other combination	Large decline: Equivalent to a loss of more than 1% per year within period specified by MS <u>OR</u> more than 10% below favourable reference range	<i>No or insufficient reliable information available</i>
Population	Population(s) not lower than 'favourable reference population' <u>AND</u> reproduction, mortality and age structure not deviating from normal (if data available)	Any other combination	Large decline: Equivalent to a loss of more than 1% per year (indicative value MS may deviate from if duly justified) within period specified by MS <u>AND</u> below 'favourable reference population' <u>OR</u> More than 25% below favourable reference population <u>OR</u> Reproduction, mortality and age structure strongly deviating from normal (if data available)	<i>No or insufficient reliable information available</i>
Habitat for the species	Area of habitat is sufficiently large (and stable or increasing) <u>AND</u> habitat quality is suitable for the long term survival of the species	Any other combination	Area of habitat is clearly not sufficiently large to ensure the long term survival of the species <u>OR</u> Habitat quality is bad, clearly not allowing long term survival of the species	<i>No or insufficient reliable information available</i>
Future prospects (with regards to population, range and habitat availability)	Main pressures and threats to the species not significant; species will remain viable on the long-term	Any other combination	Severe influence of pressures and threats to the species; very bad prospects for its future, long-term viability at risk.	<i>No or insufficient reliable information available</i>
Overall assessment of CS	All 'green' <u>OR</u> three 'green' and one 'unknown'	One or more 'amber' but no 'red'	One or more 'red'	Two or more 'unknown' combined with green or all "unknown"

7. BIJLAGE 4: BEOORDELING RELatieve BELANG NATURA 2000-GEBIED AAN DE INSTANDHOUDING VAN EEN SOORT

3.2. Soorten bedoeld in artikel 4 van Richtlijn 2009/147/EG en soorten vermeld in bijlage II van Richtlijn 92/43/EEG, en evaluatie van het gebied voor deze soorten

Groep	Soort				Populatie in het gebied					Beoordeling van het gebied			
	Code	Wetenschappelijke naam	S	NP	Type	Populatiegrootte		Eenheid	Cat.	Kwalitatief gegevens	ABBC		
						Min	Max				Populatie	Behoudstatus	Isotiemant

Groep: A = amfibieën, B = vogels, F = vissen, I = ongewervelden, M = zoogdieren, P = planten, R = reptielen.
 S: vermeld „ja” in de kolom „S” indien de gegevens met betrekking tot de soort gevoelig zijn en derhalve niet openbaar mogen worden gemaakt.
 NP: plaats een knipsje in de kolom „NP” indien een soort niet langer voorkomt in het gebied (foultatief).
 Type: p = standpopulatie, r = voortplantingspopulatie, c = concentratie, w = overwinterende populatie (niet voor planten en niet-bekkende soorten „j”) in).
 Eenheid: i = individuen, p = paren of andere eenheden conform de standaardlijst van populatie-eenheden en codes voor rapportage in het kader van de artikelen 12 en 17 (zie referentieportaal).
 Abunditeitscategorieën („Cat.”): C = algemeen, R = zeldzaam, V = zeer zeldzaam, P = aanmatig — deze laatste code gebruiken indien nadere gegevens ontbreken (DO) of ter aanvulling van informatie over de populatiegrootte.
 Kwalitatief gegevens: G = „goed” (bv. gebaseerd op inventarisaties); M = „matig” (bv. gebaseerd op onvoldoende gegevens en extrapolaties); P = „gering” (bv. ruwe schattingen); DO = gegevens ontbreken (gebruik deze code alleen indien zelfs geen ruwe schatting van de populatiegrootte mogelijk is; in dit geval mogen de vakken voor populatiegrootte leeg blijven maar moet wel het vak Abunditeitscategorie worden ingevuld).

8. BIJLAGE 5 NATUURBESCHERMINGSWET ARTIKEL 1.12

Artikel 1.12 Wet Natuurbescherming

1. Gedeputeerde staten van de provincies dragen, ieder in hun provincie, tezamen zorg voor het nemen van de nodige maatregelen voor:

- de bescherming, **de instandhouding** of het herstel van biotopen en leefgebieden in voldoende gevarieerdheid voor alle in Nederland natuurlijk in het wild levende vogelsoorten en in het bijzonder de vogelsoorten, genoemd in bijlage I bij de Vogelrichtlijn, en de niet in die bijlage genoemde geregeld in Nederland voorkomende trekvogelsoorten;
- het behoud of het herstel van een **gunstige staat van instandhouding** van de van nature in Nederland in het wild voorkomende soorten dieren en planten, genoemd in de bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn, en van de in Nederland voorkomende typen natuurlijke habitats, genoemd in bijlage I bij de Habitatrichtlijn en habitats van soorten, genoemd in de bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn, en
- het behoud of het herstel van een **gunstige staat van instandhouding** van de met uitroeiing bedreigde of speciaal gevaar lopende van nature in Nederland in het wild voorkomende dier- en plantensoorten, bedoeld in artikel 1.5, vierde lid.

2. Met het oog op het eerste lid dragen gedeputeerde staten in hun provincie in elk geval zorg voor de totstandkoming en instandhouding van een samenhangend landelijk ecologisch netwerk, genaamd «NatuurNetwerk Nederland». Zij wijzen daartoe in hun provincie gebieden aan die tot dit netwerk behoren.

3. Gedeputeerde staten kunnen gebieden gelegen buiten het natuurnetwerk Nederland aanwijzen die van provinciaal belang zijn vanwege hun natuurwaarden of landschappelijke waarden, met inachtneming van hun cultuurhistorische kenmerken. Deze gebieden worden aangeduid als «bijzondere provinciale natuurgebieden», onderscheidenlijk «bijzondere provinciale landschappen».